УДК 347.764 (477)

КОДИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА Й РОЗВИТОК СТРАХОВИХ ВІДНОСИН: СПІВВІДНОШЕННЯ, ДОЦІЛЬНІСТЬ, ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

Patsuriia N. B. Codification of the economic legislation and development of insurance relations: correlation, goal-orientation & influence on the economy

Codification is a specific feature of continental European law-making process. According to these approaches codification is a necessary condition of structuring the law on the basis of the branches, it could ensure systematic improvement of the legislation, providing the possibility of synthesis of the mentioned approach as well as a combination of commitment to their own experience, taking into account the achievements of world civilization, especially in the regulation of economic relations. The codification provides the opportunity to create this common legislative framework, fundamental laws clarifying their provisions in compliance with development of the society, instead of infinite publication of many new laws. Many laws alone cannot provide a consistent system, transparent regulation. Author underlined the drawbacks & examples of negative quality of legislation, undermining its effectiveness, the degree of implementation.

In this respect, prospective studies could become a subject of research in economic analysis of law (Law and economics) and efficiency of legal regulation of several spheres of industry and efficiency of it's legal regulation. The main «ideologist» of Modern Law and economics R. A. Posner introduced into scientific doctrine the principle of efficiency, the essence of which is that economic analysis of the law allows such decisions that encourage lawyers to simulate a «perfect market». The above formula is well-known to the law community. Author reviewed the category system-legal economic order, normative principles enshrined in the ch. 1, Art. 5 of the Commercial Code of Ukraine. Today the specified combination of two disciplines — human and economic — successfully implemented within the economic and legal doctrine, including the study of insurance relations.

In this regard, attention should be paid to the initiative of the Ministry of Justice of Ukraine on elimination of the Commercial Code of Ukraine, which in our opinion, could lead to negative effects. Commercial Code of Ukraine is an act of systematization, based on the branched economic legislation. In addition codification of economic legislation provides the main aim of the economy — optimizes the private and public interests, that provides legal economic order in the economy. The said without exaggeration may be applied to insurance as a system of insurance relations category that requires proper legal regulation and regulation by means of economic and legal means, including the rules of economic legislation.

Improper application of economic and legal scientific achievements in the context of implementation of the economic analysis of law leads to practical issues in insurance activities. A striking example is the normalization of the legal status of mutual insurance under the legislation of Ukraine and uncertainties as to insurance object.

The Ukrainian legislation at the modern stage is represented by different branches, has difficult structure, that crossed horizontal and vertical relationships, legislative arrays are of different levels, and there have been persistent tendency to unification, which requires further research, and securing insurance within legal norms of the Commercial Code of Ukraine.

Key words: Economic Code of Ukraine, codification, insurance law, insurance, scientific research in the field of insurance.

Пацурія Ніно Бондовна,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Специфічна риса європейської континентальної законотворчості — це кодифікація. Із зазначених підходів кодифікація розглядається як необхідна умова галузевої організації правових норм, забезпечення системності вдосконалення законодавства [1, с. 6]. На думку академіка В. Мамутова, кодифікація створює можливість здійснення зазначеного вище синтезуючого підходу забезпечити поєднання прихильності до власного досвіду з урахуванням досягнень світової цивілізації, особливо у сфері регулювання економічних відносин. Наявність системостворювальних кодексів надає можливість нарощування цих стрижневих, основних законів, уточнення їх положень у зв'язку з розвитком суспільства замість нескінченного видання безлічі нових законів. Численність законів сама по собі не дозволяє забезпечити системне несуперечливе, прозоре правове регулювання. Велика кількість переходить у негативну якість законодавства, підриває його ефективність, ступінь реалізації [2, с. 7].

Здійснюючи аналіз кодифікаційної діяльності, О. Рогач наголошує, що кодифікація як найбільш досконала форма систематизації законодавства сприяє посиленню стабільності законодавства, ліквідації колізій, створенню чіткої, заснованої на науковому підґрунті системи нормативних актів. Вона є правовим фундаментом для побудови укрупнених нормативних блоків, кодифікаційних систем. У процесі здійснення кодифікаційної діяльності стає можливим вирішення таких взаємопов'язаних завдань, як удосконалення змісту й форми законодавства, а також забезпечення відносної стабільності його форми та змісту. Ураховуючи ці висновки, автор виокремлює такі функції кодифікаційної діяльності: 1) удосконалення форми законодавства, що полягає в пошуку оптимальних форм кодифікаційних актів, розробленні

класифікаційних властивостей актів кодифікаційного характеру, що у свою чергу надає можливість визначити особливості та дослідити шляхи їх удосконалення.

Слід зауважити, що на сучасному етапі одним із визначальних завдань кодифікаційної діяльності є насамперед вирішення проблеми множинності актів і приписів, які діють за одними й тими ж питаннями; 2) удосконалення змісту законодавства, метою якого є усунення прогалин у законодавстві, розбіжностей між окремими його нормами; ліквідація колізій, дублювань, скасування застарілих нормативно-правових приписів; удосконалення чинних інститутів права; 3) функція стабілізації законодавства виявляється в закріпленні в кодифікаційному акті як результаті кодифікації лише стабільних норм, що розраховані на досить тривалий період часу. Це у свою чергу надасть можливість забезпечити стабільність у регулюванні суспільних відносин, юридичну цілісність і впорядкованість законодавства, підвищити рівень ефективності реалізації правових норм; 4) фундаментальна, яка полягає в тому, що під час кодифікаційних робіт розробляються нормативні приписи, які регулюють важливу, досить широку сферу суспільних відносин. У свою чергу кодифікаційні акти, що містять ці приписи, зумовлюють ієрархію актів відповідної галузі, стають нормативною основою для створення внутрігалузевої системи [3, с. 8].

Підґрунтям для дослідження означених проблем стали праці українських і російських учених-юристів, зокрема С. Алексєєва, О. Беляневич, А. Бобкової, С. Братуся, А. Венгерова, О. Вінник, Ю. Гревцова, В. Ідельсона, О. Іоффе, С. Кечек'яна, В. Лаптєва, Л. Лунца, В. Луця, М. Малеїна, В. Мамутова, Є. Пашукані-са, Г. Пронської, В. Протасова, Л. Рейтмана, В. Райхера, В. Серебровського, Ю. Толстого, В. Турбіної, Ю. Фогельсона, Р. Халфіної, Г. Шершеневича, М. Шимінової, В. Щербини, В. Янішена та ін.

Цілями статті є: визначення впливу кодифікації господарського законодавства на практику правотворчості, правозастосування та правореалізації при встановленні, зміні й припиненні страхових правовідносин; обґрунтування необхідності процесів конвергенції та інфільтрації економіки і права через призму кодифікації господарського законодавства.

Трансформація умов соціально-економічного розвитку української держави визначила істотні зміни в правовому регулюванні окремих видів економіки. «На жаль, такий розвиток не завжди відбувався послідовно, виважено, логічно та правильно, адже на нього як і на будь-яку іншу людську діяльність, істотно впливає суб'єктивний фактор. З огляду на це, одним із найважливіших і найактуальніших завдань юридичної науки є визначення тих викликів сьогодення, які зумовлюють необхідність правового регулювання кожної сфери суспільних відносин, а також адекватних правових способів та засобів такого регулювання» [4, с. 6].

У цьому зв'язку перспективним предметом досліджень може стати вивчення економічного аналізу права

(*Law and economics*) та ефективності правового регулювання окремих сфер і галузей економіки, ефективності правового регулювання. Економічний аналіз права (*Law and economics*) на сьогодні є найбільш дискусійним напрямком поєднання наукових можливостей двох дисциплін — права й економіки [5, с. 4].

У контексті євроінтеграційних процесів означений науковий напрямок вбачається доволі перспективним, адже його результати можуть безпосередньо позитивно впливати як на внутрішню, так і на зовнішню економічну політику України — як довгострокову (стратегічну), так і поточну (тактичну), її економічну інтеграцію з Європейським Союзом і виконання Україною прийнятих на себе зобов'язань щодо розбудови й розвитку ринкової економіки, що прямо передбачено в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами — з іншої сторони, від 27.06.2014 року. Слід наголосити, що інтерес до економічного аналізу права полягає в тому, що економічна теорія надає в розпорядження юристів основні принципи, які дозволяють більш чітко організувати всю сукупність правових норм. Економічний підхід спонукає юристів враховувати кінцеві цілі, результати правових норм і звертає увагу на можливі несприятливі наслідки прийняття та їх застосування [6, с. 4].

Головний «ідеолог» сучасного Law and economics Р. Познер увів у науковий обіг основний його принцип — *принцип ефективності*, суть якого полягає в тому, що економічний аналіз права дозволяє приймати такі рішення, які спонукають юристів імітувати «ідеальний ринок» [5, с. 21], тобто економіку. Саме цей принцип має стати для юристів своєрідною «точною відліку» в проведенні наукових досліджень. Така формула («ідеального» ринку) широко відома юридичній спільноті. Мова йде про системостворювальну категорію правового господарського порядку, нормативні засади якої закріплено в ч. 1 ст. 5 Господарського кодексу України (далі — ГК України) «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання». Відповідно до зазначеної норми правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Фактично мова йде про систему ідеального економічного середовища, яке має грунтуватися на нормах Конституції України й віднайти баланс між приватно-публічними інтересами представників різних рівнів господарських систем. Відповідно до теорії систем, яка набула популярності протягом останнього століття, організовані групи людей будь-якого рівня (суспільство, територіальна громада, організація) розглядаються

як соціально-економічні системи, сутнісні характеристики яких науковці визначають як діалектичну єдність інтересів, що у свою чергу детермінуються потребами економіки як цілісного організму.

Дотичними до наукового дискурсу в межах економічного аналізу права з позиції доктрини господарського права можуть стати шляхи реалізації 62 реформ і програм розвитку держави, передбачених в Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020» від 12.01.2015 року (далі — Стратегія — 2020). Кожен із вказаних шляхів може стати певним вектором у науковому дослідженні, який дасть поштовх для дослідження окремих напрямків для досягнення єдиної мети — ефективного функціонування економічної системи держави. Метою реалізації Стратегії — 2020 є забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя.

Україна має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього передусім необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим засобом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему. Стає зрозумілим, що досягнення цих цілей можливе лише за ефективного правового регулювання всіх зазначених процесів, вказане переважно поглинається доктриною господарського права, адже самі дослідження в цій галузі спрямовані на вивчення актуальних проблем правового регулювання економіки для забезпечення правового господарського порядку.

На сьогодні означене поєднання наукових можливостей двох дисциплін — права й економіки — з успіхом реалізується в межах *господарсько-правової доктрини*, зокрема і при дослідженні страхових відносин. Академік В. Мамутов послідовно та переконливо доводить, що для здійснення економіко-правових досліджень недостатньо лише визнання їх необхідності й можливості. Проведення таких досліджень вимагає від юридичної та економічної наук конструктивного підходу саме до їх завдань. Основним завданням юридичної науки є проведення досліджень, спрямованих на забезпечення оптимального правового регулювання, аналіз сутності врегульованих правом відносин і досягнення відповідності регулювання цієї сутності. Саме це потребує виходу за межі права і правових категорій, розгляду відповідних економічних питань, вивчення ефективності права, його впливу на життя й розроблення необхідних коригувань до чинного законодавства [1, с. 16, 17, 20].

Адже існування такої системи законодавства, яка відповідала б вимогам узгодженості, збалансованості й повноти є швидше ідеалом, ніж реальністю. Забезпечення повного, несуперечливого та самодостатнього законодавчого регулювання всіх можливих відносин у принципі не можливе як таке, що не суміснe з ринковим типом економіки (господарювання) з його множинністю автономних центрів (господарських

/ економічних систем) прийняття рішень і механізмом договірної саморегуляції відносин [7, с. 28].

До речі, В. Мамутов уперше ввів у науковий обіг термін *юрекономіка* й переконливо обґрунтував актуальність такого наукового напряму та його позитивний ефект для економіки держави. Економіко-правові дослідження (юрекономіку) можна схарактеризувати як певне поєднання конкретно-економічного й господарського правового напрямів. Правовий компонент такого утворення базується на арсеналі науки господарського права. Емпіричний — на конкретно-економічних дослідженнях, які можна назвати економікою правового регулювання. Предметом такого наукового напряму є відносини управління економікою [1, с. 60, 88].

Ефективне правове регулювання економічних процесів, що відбуваються в державі, на сьогодні можливе лише за допомогою норм господарського права, які характеризуються такою специфічною ознакою, що виокремлює їх від норм інших галузей права, як зміст: вони містять правила у сфері господарювання (щодо безпосереднього здійснення господарської (економічної) діяльності та/або організації, управління такою діяльністю). Безумовно, під час застосування економічного аналізу права перевага має надаватися комплексному підходу до вивчення актуальних проблем економіки та їх ефективного правового регулювання. Мова має йти про синергію наукових підходів, вивчення основних проблем економічного розвитку держави в цілому та усунення їх за допомогою правових норм, належного правового регулювання, метою яких (економіко-правових досліджень) має стати належне забезпечення розвитку всіх економічних процесів держави.

Сучасна наука господарського права поєднує в собі ключові концепції економічного аналізу права, виводячи його на новий міжгалузевий рівень, проте повністю не вирішує наявних проблем. І якщо розуміти економіку як універсальний метод вивчення раціонального функціонування економічних систем різних рівнів, то право — це один із видів регуляторів суспільних відносин; система загальнообов'язкових, формально визначених, гарантованих державою правил поведінки, що регулюють суспільні (зокрема економічні) відносини. Таким чином, ідея Р. Познера щодо створення «ідеального» економічного середовища шляхом здійснення економічного аналізу права повністю корелюється з розумінням юристами ефективності правового регулювання впливу на економіку. Як висновок слід зазначити, що комплексний характер економіко-правових досліджень за напрямом Law and economics як основна мета має спрямовуватися на *ефективне функціонування економіки для встановлення господарського правового порядку та забезпечення балансу приватних і публічних інтересів як бажаної моделі розвитку економічних відносин за допомогою господарсько-правового регулювання*.

У цьому зв'язку принагідно слід звернути увагу на ініціативу Міністерства юстиції України щодо ліквідації Господарського

кодексу, яка, на нашу думку, може призвести до негативного ефекту. Господарський кодекс є актом систематизації розгалуженого господарського законодавства. Як вказує С. Демченко, стосовно господарської діяльності кількість чинних законів (не рахуючи акти, що приймаються іншими гілками влади) становить тисячі, і саме в цій сфері потрібні чіткі правила «гри» та стабільність. Ось чому у сфері господарювання важливою є кодифікація законодавства [8, с. 26]. Крім того, кодифікація господарського законодавства забезпечує основне завдання економіки — оптимізує приватні й публічні інтереси, чим забезпечується правовий господарський порядок в економіці.

Питання іншого порядку, яке є актуальною ознакою сьогодення, — це форма кодифікації (модернізації) господарського законодавства. Сучасні наукові школи господарського права пропонують різні підходи до вирішення означеної проблеми: внесення змін і доповнень до чинного ГК України, викладення ГК України в новій редакції, прийняття нового Комерційного кодексу України. Проте панівною є головна ідея — кодифікація господарського законодавства, завдяки якій є можливість посилити правове забезпечення оптимального поєднання державного регулювання економіки й саморегуляції, наблизити господарське законодавство України до інкорпорованого господарського права Європейського Союзу, забезпечити баланс приватних і публічних інтересів у сфері економіки. Викладене доводить, що функціонування нормального господарського обігу, належного здійснення господарської діяльності різних організаційних форм, форм власності, різноманітних товарних ринків і сфер економіки можливе лише за допомогою господарського правового регулювання, яке має в «сконцентрованому», кодифікованому вигляді регулювати загальні й спеціальні питання здійснення як господарської діяльності, так і окремих її видів, ураховуючи їх специфіку.

Зазначене без перебільшення стосується і страхової діяльності як системостворювальної категорії страхових відносин, яка потребує належного правового регулювання та впорядкування за допомогою засобів господарського права, зокрема норм господарського законодавства.

Проведення належного аналізу теоретичних проблем страхових правовідносин у сфері господарювання вимагає з'ясування їх соціально-економічної сутності. За переконанням М. Сулейменова, будь-які господарські явища (господарська діяльність та/або правовідносини) мають економічне підґрунтя, економічні передумови виникнення та становлення [9, с. 50], які, закріплюючись правом, стають правовідносинами і є предметом дослідження представників науки господарського права.

Саме тому з моменту закріплення в Господарському Кодексі України (далі — ГК України) загальних положень про страхування у сфері господарювання склалися об'єктивні передумови для розроблення теорії страхових правовідносин у цій сфері. Фактично мова йде про те, що набуття чинності ГК України

стало поштовхом для активізації наукових досліджень у цій царині, що позитивним чином впливає на практику правотворчості, правозастосування та правореалізації при встановленні, зміні й припиненні страхових правовідносин.

Так, за період з початку 2004 року було захищено низку дисертаційних робіт, які певною мірою присвячені проблематиці страхових правовідносин (страхової діяльності): І. Чайкін. Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг (Харків, 2007); К. Масляєва. Господарсько-правове забезпечення функціонування ринку фінансових послуг в Україні (Харків, 2009); І. Зискінд. Господарсько-правовий аспект регулювання та нагляду (контролю) у сфері страхування: досвід України та зарубіжних країн (Одеса, 2011); В. Рєзнікова. Теоретичні проблеми регулювання посередництва у сфері господарювання України (Київ, 2011); Е. Стась. Господарсько-правове забезпечення страхування підприємницьких ризиків (Київ, 2012); Н. Пацурія. Теоретичні проблеми страхових правовідносин (господарсько-правовий аспект) (Київ, 2014).

У наукових дослідженнях було запропоновано внесення змін та/або доповнення до чинного законодавства України в частині регулювання страхових правовідносин, зокрема і до ГК України, створення Концепції модернізації правового регулювання страхової діяльності, формування Страхового кодексу України, оновлення чинного законодавства України про страхування на підставі проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», обґрунтовано актуальність адаптації законодавства України про страхування у сфері господарювання до законодавства ЄС, визначено нагальну необхідність спеціального врегулювання перестрахових відносин як специфічного виду господарських відносин на базі окремого нормативно-правового акта із закріпленням таких положень у кодифікованому нормативно-правовому акті тощо.

Певні пропозиції, що висловлені науковцями, сприйнято законодавцем, і на сьогодні ми спостерігаємо позитивну зміну умов правового регулювання страхових правовідносин у сфері господарювання щодо визначення нових механізмів проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; удосконалення процедури визнання страховика банкрутом і задоволення вимог кредиторів-страхувальників; уніфікації правового статусу агентів, які мають право здійснювати посередницьку діяльність з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у Моторному (транспортному) страховому бюро України; диференціації підходів до встановлення процедур державного нагляду й контролю (загального / пруденційного) за діяльністю суб'єктів страхового ринку України тощо.

Зміни правового регулювання страхових правовідносин у сфері господарювання належним чином вплинули й на практику правозастосування таких правовідносин. Роль

судової практики в правовому регулюванні відносин у сфері страхової діяльності — незаперечна. Судовою практикою виробляється однакове розуміння й застосування страхового законодавства судовими органами. Насамперед слід відзначити, що страхове законодавство характеризується ознакою стабільності. Більшість норм страхового законодавства слід вважати в цілому сформованим. Ураховуючи динаміку прийняття нормативно-правових актів, загалом усталеною є і практика їх застосування, про що свідчить хоча б факт прийняття Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 року № 6, Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12 квітня 1996 року № 5, Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» від 30 березня 2012 року № 5, Листа Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування» від 19 липня 2011 року, які містять випадки узагальнення судової практики з питань страхування.

Зазначене прямо впливає на захист порушених прав та інтересів учасників ринку страхових послуг України. За офіційною статистикою державного регулятора страхового ринку України — Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі — Комісія), протягом 2013 року нею здійснено супровід 559 судових справ, за адміністративними позовами Комісії — 478 справ на загальну суму стягнення в розмірі 2 011 151 грн, за позовами фізичних та юридичних осіб до Комісії — про скасування постанов, якими накладено штрафні санкції, — 81 справа на суму штрафних санкцій у загальному розмірі 2 015 951 грн. Із зазначеної кількості справ 26 рішень прийнято судами на користь регулятора, 2 рішення за апеляційними скаргами Комісії перебували на розгляді в судах апеляційної інстанції, 1 рішення оскаржено в касаційному порядку, інші перебували на розгляді в судах першої інстанції. Працівники Комісії забезпечили участь у 559 судових засіданнях у справах за позовами юридичних та фізичних осіб на її рішення, дії та бездіяльність. Комісією прийнято від Держфінпослуг 197 справ за її позовами до суб'єктів нагляду про стягнення штрафів на загальну суму 1 179 851 грн на користь держави та 334 справи, де відповідач — Держфінпослуг [10].

Зрозуміло, що за своєю природою і формами вияву страхування належить до складних економіко-правових і соціальних явищ. Викладене доводить, що роль страхування у сфері господарювання є особливо важливою в контексті економічних реформ, оскільки воно стимулює розвиток ринкових відносин і ділової активності, поліпшує інвестиційний клімат.

Відомі підсистеми страхування (передання ризику; страхова

діяльність; страховий фонд; мета страхування; замкнені перерозподільні відносини; державний нагляд за страховою діяльністю тощо) на сьогодні підлягають правовому регулюванню відповідно до норм ГК України та інших нормативно-правових актів.

Проте неналежне застосування надбань науки господарського права в контексті застосування положення економічного аналізу права призводить до практичних проблем у здійсненні страхової діяльності.

Яскравим прикладом є унормування правового становища товариств взаємного страхування за законодавством України. Чинне страхове законодавство України також надає можливості зацікавленим особам створювати товариства взаємного страхування. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про страхування» громадяни та юридичні особи з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку й на умовах, визначених законодавством України. Основні засади правового становища товариств взаємного страхування визначено Тимчасовим положенням «Про товариство взаємного страхування», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 1 лютого 1997 року № 132 (Тимчасове положення). Відповідно до п. 2 Тимчасового положення товариство взаємного страхування є юридичною особою — страховиком, що створюється відповідно до Закону України «Про страхування» з метою страхування ризиків членів цього товариства. Законодавче закріплення положення того, що товариство взаємного страхування визнається юридичною особою, страховиком, свідчить про те, що вимоги чинного законодавства України щодо створення, реєстрації, ліцензування, реорганізації та ліквідації страхових компаній повністю поширюються і на зазначені товариства. З огляду на це, на сьогодні в Україні не діє жодного товариства взаємного страхування. Законодавче закріплення положення того, що товариство взаємного страхування визнається юридичною особою, страховиком, свідчить про те, що вимоги чинного законодавства України щодо створення, реєстрації, ліцензування, реорганізації та ліквідації страхових компаній повністю поширюються і на зазначені товариства.

Проведений аналіз норм права, що регулюють діяльність товариств взаємного страхування, дає підстави стверджувати, що правове регулювання діяльності цих товариств досить недосконале; часткове (зі значними прогалинами), суперечливе й недостатньо узгоджене із суміжними правовими інститутами. На сьогодні в Україні не діє жодне товариство взаємного страхування, незважаючи на переваги такої форми організації страхової справи. Очевидно, відсутність товариств взаємного страхування в Україні значною мірою зумовлено цілковитою невизначеністю їхнього правового становища, відсутністю чіткого правового регулювання основних питань їхнього створення, організації, ліцензування, формування страхових

резервів, реорганізації та ліквідації. Очевидно, що такої ж позиції дотримується й законодавець з огляду на прийняття Міністерством фінансів України наказу від 3 квітня 2001 року № 161 «Про затвердження заходів щодо сприяння розвитку кредитних спілок, кооперативних банків і товариств для взаємного страхування».

Відсутність ґрунтовного господарсько-правового аналізу з позиції економіки права унаочнює ще одну теоретико-практичну проблему — проблему невизначеності об'єкта страхування.

Теза про те, що «немає інтересу — немає страхування», є фундаментальною в доктрині страхового права [11, с. 72]. Також сучасні вчені вказують на наявність абсолютної теорії страхового інтересу [12]. Погляди дослідників страхового права головним чином зводяться до того, що в будь-яких правових відносинах категорія інтересу є базовим підґрунтям для реалізації учасниками таких правовідносин своїх суб'єктивних прав.

Узагальнюючи наведене вище, можна зазначити, що передумовою виникнення соціально-економічного інституту страхування є інтерес у задоволенні потреб певних осіб (або груп таких осіб) щодо захисту майнових благ від настання наслідків випадкових небезпек (переважно стихійних лих і нещасних випадків). Дефініцію поняття «страховий інтерес» можна сформулювати як потребу страхувальника (застрахованої особи, вигодонабувача, іншої третьої особи) у захисті своїх правомірних майнових інтересів, які є підставою для виникнення страхового правовідношення.

Незважаючи на те, що страховий інтерес є системоутворюючою категорією страхування, його поняття в чинному законодавстві України відсутнє. Слід вказати, що перша редакція Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року та редакція вказаного Закону від 4 жовтня 2001 року визначали страховий інтерес як об'єкт страхування (ст. 4). Закон України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» від 27 квітня 2007 року № 997-V вніс зміни до назви та абзацу першого ст. 4 Закону України «Про страхування», і на сьогодні цей Закон визначає ті ж майнові інтереси як предмет договору страхування.

Наведене викликає обґрунтовану критику щодо внесення змін до Закону України «Про страхування», якими законодавцем термін *об'єкт страхування* було штучно змінено на *предмет договору страхування*, і при цьому зміст категорії, яка раніше визначалася як об'єкт страхування, фактично залишився без змін. Слід вказати, що категорії об'єкта страхування та предмета договору страхування не є взаємозамінними, хоча, безперечно, взаємопов'язані. Крім того, необхідно звернути увагу на той факт, що, незважаючи на відсутність визначення об'єкта страхування в чинному законодавстві України, ст. ст. 2, 15 Закону України «Про страхування» та ст. 5 Закону України «Про

обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» як спеціальний нормативно-правовий акт у галузі здійснення окремого виду обов'язкового страхування визначають об'єкт страхування, надаючи йому іншого змісту, ніж той, який вкладено у ст. 4 Закону України «Про страхування».

Таким чином, проведений аналіз норм Закону України «Про страхування» дає підстави стверджувати, що: 1) категорія «об'єкт страхування» була замінена в законодавстві України на категорію «предмет договору страхування» без достатніх теоретичних підстав і належного обґрунтування; 2) статті 2, 15 чинної редакції Закону України «Про страхування» визначають об'єктом страхування такі категорії, які є лише частиною родового поняття об'єкта страхування; 3) ст. 5 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» визначає об'єктом вказаного виду страхування категорію більш високого порядку, ніж ті, які передбачені статтями 2, 15 чинної редакції Закону України «Про страхування». Наведені приклади (статті 2, 15 Закону України «Про страхування», ст. 5 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів») доводять, що при формуванні страхового законодавства України порушена логіка побудови й відображення певних класифікаційних засад; 4) стаття 4 Закону України «Про страхування», спираючись на основні постулати законодавчої техніки, розміщена «не на своєму місці». Розділ перший Закону України «Про страхування», у якому міститься ст. 4, має назву «Загальні положення», при цьому розділ другий Закону має назву «Договір страхування», де логічні і мають міститися умови про предмет договору страхування; 5) об'єктом страхування є певний майновий (страховий) інтерес, який притаманний суб'єкту страхових відносин, що формується через наявні страхові потреби щодо подолання та/або зменшення негативних наслідків стихійних лих і нещасних випадків. Предметом договору страхування є «певна річ матеріального світу… той предмет, щодо якого відбулася угода контрагентів» [13, с. 32].

Ступінь розвитку страхового ринку, поштовхом для якого стало набуття чинності ГК України, відбиває можливості економічного зростання країни. Вивчення страхових правовідносин у сфері господарювання потребує звернення як до надбань (Law and economics), так і до питань формування загальнотеоретичної концепції правовідносин, яка є однією з найбільш складних як з точки зору загальної теорії права, так і з погляду визначення принципових засад регулювання й функціонування окремих галузей права, і щодо проблематики господарських правовідносин.

Отже, українське законодавство на цьому етапі є складним, багатогалузевим утворенням, у якому перетинаються вертикальні та горизонтальні зв'язки, діють законодавчі масиви різних рівнів і намітилися стійкі

тенденції до уніфікації, що потребує подальших наукових досліджень і закріплення страхових правовідносин на рівні кодифікованого нормативно-правового акта України.

Список використаних джерел:

1. Мамутов В. К. Экономика и право : сб. науч. тр. / В. К. Мамутов. — К. : ЮринкомИнтер, 2003. — 544 с.

2. Мамутов В. Повніше використовувати техніко-юридичні засоби удосконалення законодавства / В. Мамутов // Право України. — № 2. — 2008. — С. 3–9.

3. Рогач О. Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. Я. Рогач. — К., 2003. — 20 с.

4. Теоретико-методологічні засади диференціації та уніфікації в цивільному, господарському й адміністративному судочинстві в Україні : монографія / [Беляневич О. А., Берестова І. Е., Бичкова С. С., Бобрик В. І., Козловська Л. В., Бобрик В. І. та ін.]; за заг. ред. В. І. Бобрика. — К. : Ред. журналу «Право України» 2013. — 172 с.

5. Шмаков А. В. Экономический анализ права : учеб. пособие. Ч. 1 / А. В. Шмаков. — Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2005. — 136 с.

6. Одинцова М. И. Экономика права / М. И. Одинцова. — ГУ ВШЭ. — 2007. — 432 с.

7. Беляневич О. А. Чи є правова наука джерелом права? / О. А. Беляневич // Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення законодавства : матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.) — К. : Вид-во Ліра-К, 2015. — 254 с.

8. Демченко С. Ф. Про основоположні засади та значення кодифікації господарського законодавства / С. Ф. Демченко // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : зб. доповідей наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ). — Одеса : Юридична література, 2014. — 400 с.

9. Сулейменов М. К. Хозяйственно-посреднические договоры услуг / М. К. Сулейменов // Советское государство и право. — 1973. — № 3. — С. 50–54.

10. Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від «29» травня 2014 року «Про затвердження Звіту Про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2013 рік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/ %D0 % 97 %D0 %B2 %D1 %96 % D1 %82 %202013.pdf

11. Идельсон В. Р. Страховое право (лекции, читанные в С. -Петербургском политехническом институте на Экономическом отделении, Страховом подотделе в 1907 г.) / В. Р. Идельсон. — М. : Анкил, 1993. — 96 с.

12. Белых В. С. Теория хозяйственного права в условиях становления и развития рыночных отношений в России / В. С. Белых // Государство и право. — 1995. — № 11. — С. 55–61.

13. Лион С. Є. Договор страхования по русскому праву / С. Є. Лион. — М., 1892. — 81 с.

Пацурія Н. Б. Кодифікація господарського законодавства й розвиток страхових відносин: співвідношення, доцільність, вплив на економіку

У статті досліджуються питання впливу кодифікації господарського законодавства на практику правотворчості, правозастосування та правореалізації при встановленні, зміні й припиненні страхових правовідносин.

Визначаються теоретичне підґрунтя кодифікації та її доцільність, своєчасність і позитивність. Обґрунтовуються процеси конвергенції та інфільтрації економіки й права через призму кодифікації господарського законодавства.

Вказується на вплив кодифікації господарського законодавства на розвиток науки господарського права, зокрема в частині досліджень за напрямом «страхова діяльність, страхові правовідносини».

Ключові слова: Господарський кодекс України, кодифікація, страхове законодавство, страхова діяльність, страхові правовідносини, наукові дослідження в галузі страхування.

Пацурия Н. Б. Кодификация хозяйственного законодательства и развитие страховых отношений: соотношение, целесообразность, влияние на экономику

В статье исследуются вопросы влияния кодификации законодательства на практику правотворчества, правоприменения и правореализации при установлении, изменении и прекращении страховых правоотношений.
Определяются теоретические основы кодификации и ее необходимость. Обосновываются процессы конвергенции и инфильтрации экономики и права через призму кодификации законодательства.
Обосновывается целесообразность, своевременность и позитивность кодификации законодательства. Указывается на влияние кодификации законодательства на развитие науки хозяйственного права, в том числе в части исследований по направлению «страховая деятельность, страховые правоотношения».

Ключевые слова: Хозяйственный кодекс Украины, кодификация, страховое законодательство, страховая деятельность, страховые правоотношения, научные исследования в области страхования.

Стаття надійшла до друку 30 листопада 2015 р.